

NYELVÜNK SZÍNKÉPE

Anyanyelvi kaleidoszkóp. Szerkesztette Grétsy László.
Gondolat, Budapest, 1973.

Érdekfeszítően olvasmányos, a mai élet fordulatokban gazdag világának hí tükre ez a könyv. Ismét bebizonyosodott, hogy az avatott nyelvész szakértő tollából kilkerülő válogatás fölér bármelyik izgalmas regény sokszor esztétikailag silány mondanivalójával, sőt meg is haladja azt.

A csaknem 300 nyelvi cikket, taglalást, fejtegetést, ismertetést magában foglaló kötet öt főbb tárgykörre osztja mondanivalóját.

Az első kettőben a szavaknak a nyelv élő közegében betöltött helyzeti és mozgási energiájáról van szó. Az első csoportban a szavak születéséről, azok származásáról és történelmi folyamatosságáról, a második részben pedig a nyelvben betöltött tevékenységükről, szerepükről, felhasználhatóságai értékükről (és ellenértékükről) olvashatunk. A harmadik csoport inkább mondattani tájékozódású. A negyedik tárgykör helyesírásunk és helyes beszédünk követelményeit állítja az érdeklődés homlokterébe, míg az ötödik részben stílusunk csiszolására kapunk bőséges indítást, buzdítást, segítséget.

Akármelyik fejezetből ragadjunk is ki említésre különösen méltó gondolatokat, azt fogjuk látni, hogy azok életünk valamennyi megnyilvánulási területén magukkal ragadó imperatívusként társulnak hozzánk munkánkban, beszédünkben, írásunkban, pihenésünk óráiban, a képernyő előtt ülve, vagy valamilyen szakfoglalkozás gyümölcsöző összejevetelein.

Az imént említettem a *szakfoglalkozást*, s szinte mágneses erővel csatlakoznak a sorjazó paradigmák mondanivalói ehhez az egy fogalomhoz. Ugyanis nem is akármilyen fogalom megjelöléséről van szó, nyelvi megfelelőjét árnyaltan tudjuk fölmutatni. Sугarasan vonulnak föl az asszociációk, és ezek közül mind-

annyian kedvünk szerint választhatjuk ki a nekünk legjobban megfelelőt. Lesznek (vannak és voltak is) olyan esetek, amikor *vitaülésre* sietünk majd, de nem szimpozionra, máskor megint *összejövetelt* hívunk össze, hogy megtárgyaljuk a minket (és másokat) érintő kérdéseket, időközben, természetesen, akad *megbeszélés* is. Nem idegenkedünk attól sem, hogy *értekezleten* tartalmas viták közben és után kristályosodjék ki álláspontunk. Egy-egy fölvetődő fogas kérdést, vagy feladatot azután *tanácskozáson* is megvitathatunk. A *szimpoziont* hagyjuk meg a régi görögöknél, s ha mégis »némi időgálással összekötött, magasabb színvonalú beszélgetésen« veszünk részt, akkor nevezzük azt *eszmecserének*, amely fajsúlyánál fogva is sokszor igen-igen közelálló a szimpozionhoz, de ha kötöttebb és szűkebb szakosítású tárgykörből merítünk, akkor mondjuk is és írjuk is nyugodtan a nyomósított *szakfoglalkozást*.

Minden nyelvnek joga, de egyben elfogadott gyakorlatja is, hogy a maga ejtésrendszeréhez és helyesírásához hangolja az idegen eredetű szavakat. Csak mi akarunk nagyképszerűsíteni, s Hamlet helyett Hemletet mondani, vagy ha a francia frank leétekeléséről tájékoztatunk, akkor szavainkat még a szótagzáró »k« ellopásával is nyomósítjuk?!

G. Varga Györgyinek a budapesti köznyelvet átfogóan elemző értekezésében a *nylon* szó fővárosi kiejtésével kapcsolatban első helyen a *nejlont* említi, ezt követi a *nájlón*, míg a *nilon* (ejtés) elenyészően csekély adattal szerepel. Bizonyos, hogy amikor az amerikai Du Pont-cég az 1939-es nemzetközi vásáron bemutatta ezt a terméket, a gyártóknak eszükbe sem jutott, hogy ebből az elnevezésből valamilyen nyelvi kérdés is kerekedhet.

A névadó szándékára csak áttételesen következtethetünk, amikor a

nylon szó értelmét keressük, vagy születése körülményeit igyekszünk tisztázni. A »hosszú mitrogén« megfejtés igen kézenfekvőnek látszik, ugyanis a kiejtés szempontjából figyelmet érdemel az »y«-nal történő lejegyzés. Az »y« (wai) ejtésekor tehát az unalkodó elem a »j«, mint-hogy másképpen ejtjük szöveleji, -középi vagy szövegi állásban (pl. boy, sky). A finciák következetesen különböznek ejtjük a nyilat, s összevetve ezt a fentiekkel, levonhatunk-e mi is hasonló következtetést? A nejlont ejtést sem fejlődéstörténeti, sem a magyar nyelv lelkületével magyarázandó okok—érvek nem támogatják, s így nem járunk messze az igazságtól, ha az egyetlen helyes ejtésnek a nyilat javasoljuk.

Az újabbban mindjebb terjedő számítógép elnevezésünk is ad az harcot folytat igazának érvényesítéséért. Az idegenből átmenetileg átvett és (ideig-óraig) használatos »komputer« kiejtése körül meglehetősen eltérő ejtési módokkal találkozunk: komputer, kompüter és kompjüter. Ez utóbbi ugyancsak elterjedt itt nálunk, Vajdaságban. Mármost az a kérdés, hogy melyik a leghelyesebb kiejtés magyar szöveg-környezetben. Haladjunk sorjában a kizárás módszerével.

1.) Kompjüter — nem jó. Az eredeti angol kiejtés: kom'pjütör. Latin eredetű összetett szó lévén, főlegesen túnik a közvetítő, hiszen a latin nyelv egykori hang- (és szó-) állománya igen jól ismert nyelvünkben: computo, ano, avi, átus (con + puto) = összeszámítok, elszámolok, leszámolok, — később járult mindehhez a »kalkuláció segítségével meghatározni« jelentés.

2.) A második, a kompüter ejtés már azért sem jó, mert az egységes szóképet főlegesen megbontja egy oda nem tartozó nyomatékkal (ú). Marad tehát az ejtés szempontjából legmegfelelőbb alak, mai életünk Góliátja, a komputer, s mellette-előtte nyelvünk Dávidja, a számítógép.

Érdekes és igen tanulságos az idegen városnevek használatában kialakult helyesírási gyakorlatunk is. A HSZ 10. kiadása ezt mondja erről:

»277. A főként külföldi országokat tartományokat, városokat, hegyeket, folyókat jelölő, idegen eredetű földrajzi nevek egy része magyaros for-

mában honosodott meg nyelvünkben. Az ilyen megállapodott magyar kiejtésű földrajzi neveket a magyar helyesírás szabályai szerint írjuk: (pl.) Bukarest, Párizs, Rajna, Visztula stb.«

Senki se botránkozzék meg tehát azon, ha valaki józúen elfogyasztott kolozsvári káposztája után még pozsonyi kiflit is rendel. Könnyen megjegyezhetjük: Népszerű, ismeretterjesztő írásokban, a napisajtóban vagy mindennapi beszédünkben a magyar elnevezések igenis helyénvalók. Az idegenek nemcsak a városokat, az országukat is saját szavukkal említik: Wien nekünk Bécs, az oroszoknak Vena, az olaszoknak Vienna. Finnország a finneknek Suomi, Magyarország az olaszoknak Unghenia, Olaszország az olaszoknak Italia és így tovább. Nem szabad tehát figyelmen kívül hangyunk a magyar nyelv évszázados gyakorlatát sem.

Az eper, szeder és szamóca nyelvi taglalásával párhuzamosan ide kívánkozik a szerbhorvát nyelv egyik szava, a »borovnica« is. Sokan keresik a belőle készült szörpszerű üdítőitalt, különösen a gyermekek. Magyarul hogyan is kéneünk? Erre a következőképpen válaszolunk:

Kezdjük Djsaloviálnál = boróka, borovicska.

Hadrovics Lászlónál = boróka, borovicska.

Levasics — Surányi = 1) boróka, borovicska, 2) fekete áfonya.

Milan Drvodelić: = boróka, borókabogyó.

Iljia M. Petrović: = boróka, gyalogfenyő.

Dr. Rudolf Filipović: = boróka, (borovica, kleka, smreka).

Pávó Elemér: = áfonya.

Az egyes szótárak többé-kevésbé megbízható (?) szömagyarázatukkal így segítenek bennünket. S végül, vegyük csak szemügyre a növényeinket bemutató bélyegsorozatunk illetékes darabját; a képen a »borovnica« látható; az eredeti nevet tükröző latin felírás pedig így hangzik: Vaccinium Myrtillus. A szörpök üvegjeinek címkéjén azonban (néha) más kép látható. Tévedés ne essék: Többen a »kőkényre« szavaztak a »borovnica« esetében. A lombhullató cserjéinkhez tartozó, és a »rözsák« családjában virágzó kőkény latin neve: Prunus spinosa. Reméljük, hogy

hamarosan megegyeznek termelőink, gyáraink, forgalmazóink és nyomdánk, hogy az üvegekbe kerülő üdítőitalunk borovicska, kökény, áfonya vagy fekete áfonya legyen-e!

Végül mézzük meg, hogy mennyiben helyes a fog-os jövő idő, helyettesíthető-e más igealak felhasználásával, vagy pedig ősi képződménye-e nyelvünknek?!

»A jövőre utaló fog nem idegenszerű, hanem teljesen szabályos magyar nyelvi fejlemény.« Miért hagynánk el nyelvünkéből? Tanulságos lesz végigkísérni ennek az ősi ugor korból származó igealaknak a jelentésfejlődését. Első előfordulását az 1138 körüli időre rögzítettük, jelentése: megnagad, szorítva tart, majd kétszáz év múlva (1372.) már: »jövő időt kifejező segédige«. Jelentése tovább gyűrűzik és mind árnyaltabb lesz: valószínűséget kifejező segédige, zsákmányul ejt, foglyul ejt; érzékszervvel felfog, ért; rajta kap;

hatást fejt ki; ellép, elhatalmasodik; eluralkodik; befogad; foglal, elfoglal; valamíhez kezd; gyűjt stb. (Aláhúzás tőlem: S. Gy.) »A segédigei szerep a nyilván korán kialakult „hozzákezd” jelentésen alapul.« Befejezésül csak annyit, hogy a mozzanatos igealaknál a jelen idejű alak többé-kevésbé önállóan kifejezheti a jövő időt is. Ép nyelvérzékünk is tiltakozik pl. az ilyen kifejezések ellen: holnap be fogok toppanni hozzád. De örülünk annak, amikor gyermekeink fontoskodva bizonygatja, hogy: »Apu, ezt a kis leckét meg fogom tanulni holnapra.«

Ilyen és hasonló kérdésekkel foglalkozik ez a nagyszerű könyv, nyelvünk színképének foglalatja, s arról győzi meg az olvasót, hogy a magyar nyelvkinés — szavainak egymillió létszámával — minden árnyalat, érzelem és akarat, gondolat és hangulat, vágy és beteljesülés érzékletes kifejezésére képes.

SULDI GYÖRGY